

האם, לפי דעת חז"ל והגאונים, כפי שהבינה רמב"ם יש להניח תפילין בחול המועד?

יש סקירה מעניינת של השתלשלות המחלוקות בנושא חייוב הנחת תפילין בחוה"מ, בפרק 'תפילין של חול המועד חילוקי-דעות ומחלוקות ציבוריות בהשפעת הקבלה', בספרו של יעקב כ"ץ 'הלכה וקבלה' בהוצאת הספרים ע"ש מגנס. מתברר מתוכה שלמעשה הניחו הכל תפילין בחול המועד, עד גילוי של הזוהר.

נתחיל בדעת רמב"ם במשנה מועד קטן ג, ד, נאמר:

...אין כותבין ספרים, תפילין ומזוזות, במועד, ואין מגיחין אות אחת, אפילו בספר העזרה. **רבי יהודה אומר, כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו, וטווה על ירכו תכלת לציצית.**

על דברי המשנה הברורים מוסיף רמב"ם:

'אם אין לו מה יאכל כותב ומוכר כדי פרנסתו, **והלכה כרבי יהודה**.'

לפי זה, לא רק לעצמו כותב אדם תפילין ומזוזות אלא גם לאחרים כדי פרנסתו.

פירוש רמב"ם למשנה תואם את אשר כתב בהלכות יום טוב במשנה תורה ז, יב [ג]:

אבל כותב הוא אדם תפילין ומזוזות לעצמו, וטווה תכלת לבגדו. ואם אין לו מה יאכל, כותב ומוכר לאחרים כדי פרנסתו. (1)

מכאן שלדעת רמב"ם יש להניח תפילין בחוה"מ שהרי אם אסור להניחם, אסור לכותבן במועד.

מפרשים שסברו שאין להניח תפילין בחוה"מ, בעיקר המקובלים, טענו שמדובר בהיתר חז"ל לכתוב תפילין לעצמו במועד כדי שיניחם **מיד אחר המועד**. אולם פירוש זה אינו קביל ונוגד בשהרי בתלמוד הירושלמי מועד קטן יב, א:

כותב הוא אדם תפילין ומזוזות לעצמו, הא לאחר, לא. פתר לה בכותב **להניח**... וטווה על ירכו תכלת לציצתו הא לאחר לא פתר לה בטווה **להניח**: (2).

מעיון בירושלמי (2) ברור שמוותר לאדם לכתוב תפילין לעצמו ואף לאחר, **כדי להניחם במועד ולא** כדי להניחם לשימוש **אחר** המועד, ולטוות תכלת לציציתו לעצמו ואף לאחר לבגד שילבשוהו **במועד, ולא** כדי להניחם לשימוש **אחר המועד**. ואם אין לו מה יאכל, מותר לכתוב תפילין לטוות תכלת למוכרם **לאחרים גם אם ישתמשו בהם אחר המועד**. אך אין כל היתר לכתוב תפילין לעצמו ולטוות תכלת **במועד על מנת להניחם לשימוש אחר המועד**.

ראיה שלדעת רמב"ם גם עבודה המותרת לצורך המועד, אין לעשותה במועד אם לא יוכל להנות ממנה במועד, יש בהלכות יום טוב ח, יב [ג]:

תנור וכיריים שאפשר שיבשו ויאפה בהן במועד, עושין; ואם לאו, אין עושין אותן...

כלומר ברור שאין לכתוב תפילין במועד 'על מנת שיניחם מיד אחר המועד'.

בהלכות תפילין ד, י כותב רמב"ם:

זמן הנחת תפילין ביום, ולא בלילה: שנאמר "מימים, ימימה" (שמות יג, ו) חוקה זו, היא מצות תפילין. וכן **שבתות וימים טובים, אינן זמן תפילין, שנאמר "והיו לך לאות" (שמות יג, ט), ושבתות וימים טובים הן עצמן אות**. ומאימתיי זמן הנחתן, משיראה את חברו בריחוק ארבע אמות וכירהו, עד שתשקע החמה.

על הלכה זו כותב הכס"מ:

ונחלקו הפוסקים בחולו של מועד, שיש מהם אומרים דבכלל יו"ט הם ואין מניחין וי"א שמניחין, וכן **נראה מדברי רבינו שכתב בפרק ז' משביתת יו"ט**, כותב אדם תפילין לעצמו. **ומנהג העולם היה להניח** עד שבימי רבנן בתראי מצאו בספר הזהר לשיר השירים שמי שמניח תפילין בחול המועד כמי שקוצץ בנטיעות ונמנעו מלהניחם עוד בחול המועד'.

מדהים כיצד על סמך הזוהר ביטלו מצווה עשה מהתורה, בנגוד ברור לתלמוד ולמסורת הנחת התפילין בקפידה במשך הדורות עד 'גלוי' הזוהר. (3)

מקובל על הכל, שאיסור הנחת תפילין בשבתות וימים טובים, הוא משום שנאמר "והיו לך לאות". כיוון ששבתות וימים טובים הם עצמן אות, לכן אין להניח בהם תפילין. 'בעל הלכות גדולות' (4) שקדם לרמב"ם ולזוהר, טען שגם המועד הוא אות, ולכן אין להניח בו תפילין. אולם, לא נתקבלה דעתו וכפי שכתב הכסף משנה, מנהג העולם, גם של גדולי הרבנים וגם של העם היה להניחם במועד. החשש מקיום מצוות תורה חשובה זו, באה, לדברי כס"מ, מפני 'שמצאו בספר הזהר לשיר השירים שמי שמניח תפילין בחול המועד, כמי שקוצץ בנטיעות ונמנעו מלהניחם עוד בחול המועד'. תהליך הפסקת הנחתם בחוה"מ היה הדרגתי, ואף דעת הכסף משנה השתנתה ככל שגברה השפעת הנוהים אחר הזוהר.

נתבונן שוב בהלכה יג בפרק ז מהלכות שביתת יו"ט במשנה תורה לרמב"ם:

ואסור לכתוב במועד, אפילו ספרים תפילין ומזוזות. ואין מגיהין אפילו אות אחת בספר העזרה, מפני שזו מלאכה שאינה לצורך המועד. **אבל כותב הוא אדם תפילין ומזוזה לעצמו, וטווה תכלת לבגדו.** ואם אין לו מה יאכל, כותב ומוכר לאחרים כדי פרנסתו.

ועל הפסקה:

וואם אין לו מה יאכל כותב ומוכר לאחרים כדי פרנסתו'

כותב הכסף משנה:

'נראה שטעמו (של רמב"ם) מפני שהוא סובר שאין מניחין תפילין בחוה"מ דבכלל יום טוב הוא'.

אולם, כנזכר למעלה, על **אותה** הלכה במשנה תורה, כתב הכסף משנה, בהלכות תפילין ד, י:

'ונחלקו הפוסקים בחולו של מועד, שיש מהם אומרים דבכלל יום טוב הם, ואין מניחין בהם תפילין, וי"א שמניחין וכן נראה מדברי רבנו (רמב"ם) שכתב בפי' ז מהלכות שביתת יו"ט. עכ"ל.

במשנה ברורה צויינה תמיהה שכס"מ פירש בהלכות תפילין ד, י במשנה תורה, ש'נראה מדברי רבנו שמניחין תפילין בחוה"מ, אך בפירושו להלכה יג בפרק ז בהלכות יום טוב, כתב שנראה בהלכות תפילין ד, י, שרמב"ם 'סובר שאין מניחין תפילין בחוה"מ דבכלל יום טוב הוא', ונשארה התמיהה בצריך עיון.

כיצד להבין את השנוי בדעת הכסף משנה, לגבי פירוש אותה הלכה במשנה תורה?

יתכן שהיה כאן תהליך שנוי גישה עם הזמן. הלכות תפילין במשנה תורה, קודמות להלכות חוה"מ ולכן סביר שפירוש הכסף משנה על הלכות תפילין נכתב לפני פירושו להלכות חוה"מ. אז, עוד הבין הכסף משנה את הרמב"ם בהלכות תפילין כראוי, כלומר שיש להניחם בחוה"מ. אולם עד לפירוש הלכות חוה"מ, כבר גברה בו השפעת האוסרין הנחת תפילין בחוה"מ ובגלל השפעה זו 'הבין' הכסף משנה את **אותם דברי רמב"ם לפי דעת האוסרין להניח בחוה"מ, וכתב שגם לדעת רמב"ם אין להניחם בחוה"מ.** ויותר מאוחר, בהגיעו לכתוב את שולחן ערוך, עבר זמן נוסף ואז כבר 'השתכנע' לגמרי שאין להניח תפילין בחוה"מ, ואפילו לא דן כלל ב'אפשרויות ההבנה השונות' של התלמוד ושל דברי רמב"ם, אלא פסק בהחלטיות שאין להניח תפילין בחוה"מ. וכך פסק בהלכות תפילין בשולחן ערוך סימן לא, בלא להזכיר את דעת הרמב"ם, לא את מחלוקת הפוסקים בדבר ולא את השפעת הזהר:

'בשבת ויו"ט אסור להניח תפילין מפני שהם עצמם אות ואם מניחים בהם אות אחר היה זלזול לאות שלהם. בחוה"מ גם כן אסור להניח תפילין מהטעם הזה בעצמו שימי חוה"מ גם הם אות: הגה וי"א שח"מ חייב בתפילין (ב"י בשם הרא"ש) וכן נוהגים בכל גלילות אלו להניחם במועד ולברך עליהם, אלא שאין מברכים בקול רם בבהכ"ס כמו שאר ימות השנה'.

מוזר מאד המנהג שמביא הרמ"א לא לברך בקול, ואכן מובא בבאר היטב דיון פוסקים על הנושא.

במשך הזמן הלכה וגברה הנטיה שלא להניח תפילין בחוה"מ, כשהסבה האמיתית היתה האמור בזוהר, ולא שקול הלכתי.

על המחלוקת אם להניח תפילין בחול המועד אם לא כתב בעל הגהות מימוניות למשנה תורה בהלכות תפילין ד, י:

'כתב רבינו יהודה שר"י היה אוסר להניח תפילין בחול המועד שהרי יש בהן אות: בפסח המצות, בסוכות סוכה ולולב. אמנם רבינו שמשון כתב שיש להניחם בחול המועד וכן רבינו ברוך, בספר התרומה, וכן רבינו שמחה, דגרסינן **בירושלמי פרק ואלו מגלחין**: חד בר נש אובד תפיליו במועדא. אתא לגבי ר' חננאל ושלחיה לגבי ר' אבא בר נתן. אמר ליה לספריה: זיל הב ליה תפילך וזיל כתוב לך אוחרנין, דתנן כותב אדם תפילין לעצמו. אתא לקמיה דרב א"ל רב: זיל כתוב ליה. מתניתין פליגא עליה דרב, דתנן כותב אדם תפילין ומזוזה לעצמו, הא לאחרים לא, פתר לה בכותב להניח, פירוש להניח עד לאחר המועד. אבל להניח במועד, אפילו לאחרים יכול לכותבם **וכן הנהיגו כל רבותינו להניח תפילין בחול המועד** [והטור כתב: יש מסתפקין בו ומניחין בלא ברכה, וא"א היה מניח ומברך עליהן].

רבים מיהודי אשכנז המשיכו להניח תפילין למרות פסק השולחן ערוך, אך מספרם הלך ופחת ובדורות האחרונים, אלה מהם שהגיעו ארצה, פסקו להניחם בחוה"מ, 'כמנהג ארץ ישראל'.

הרב ש.ז. אויערבך זצ"ל כתב לי על שאלתי בנידון:

'בנוגע לתפילין בחוה"מ היא מחלוקת גדולה בין הרים גדולים ואף לפני שניגלה הזו"הק. הבעל הלכות גדולות (4) והעתים בשם גאון והראב"ד והרשב"א וכו' וכו' והי' כאלה שהניחו והיו לא הניחו, רק כתב הב"י על בני ספרד בחו"ל שמתחלה הניחו מ"מ לאחר שנתגלה הזו"הק החליטו לא להניח. ודעביד כמר עבדי ודעביד כמר עביד ותבוא ברכה לכולם'.

תשובה זו של רב שלמה זלמן אויערבך זצ"ל מדגישה את אופיו הטוב והמיוחד ורצונו לאפשר לאדם הרוצה ללכת בדרכי ליבו במסגרת ההלכה. אולם ברור **שלפי רמב"ם**, מי שאינו מניח תפילין מבטל מצוות עשה חשובה.

גם לו דננו רק בדברי סופרים, מחוייבים היינו לקיים את פסקי התלמוד ולא יתכן להכשיר התנהגות שלא לפי דין התלמוד, וכך כתב רמב"ם בהקדמה למשנה תורה:

...כל הדברים שבתלמוד הבבלי, חייבים כל ישראל ללכת בהן; וכופין כל עיר ועיר וכל מדינה ומדינה לנהוג בכל המנהגות שנהגו חכמים שבתלמוד, ולגזור גזירותם וללכת בתקנותם.

הואיל וכל אותם הדברים שבתלמוד הסכימו עליהם כל ישראל ואותם החכמים שהתקינו או שגזרו או שהנהיגו או שדנו דין ולימדו שהמשפט כך הוא הם כל חכמי ישראל או רובן, והן **ששמעו הקבלה בעיקרי התורה כולה, דור אחר דור עד משה רבנו עליו השלום**.

קל וחומר כשמדובר במצוה מהתורה שלפי הבנת הגאונים ורמב"ם את התלמוד נוהגת גם בחוה"מ, ונהגו בה למעשה כל גדולי ישראל מאז נתנה בסיני. הכס"מ עצמו כותב **שימנהג העולם היה להניח**, עד 'התגלית' של הזהר. ובעל 'הגהות מימוניות' כותב **'וכן הנהיגו כל רבותינו להניח תפילין בחול המועד'**. ורמב"ם קובע בהלכות שמיטה י, ה-ו עד כמה חשובה מסורת חכמים בהלכה גם כשמדובר בדברי סופרים:

'אבל כל הגאונים אמרו שמסרת היא בידיהם איש מפי איש...ועל זה אנו סומכים...**שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהן ראוי להתלות**'.

מסר לי הרב יששכר מאיר, ראש ישיבת הנגב, שהחזו"א היה מניח תפילין במועד ללא ברכה כמסורת מהגאון מוילנה, ר' חיים וולוז'ין ותלמידיהם. כנגד זה שמעתי שהגאון לא הניח תפילין בחוה"מ, ונראה שהמסורות המנוגדות האלה נבעו מאנשים שרצו לתלות את דעתם בגדול. מסורות מנוגדות בשם אותו חכם, יש רבות מאד, ואין לכך חשיבות, אלא לשיקולים ההלכתיים. בהמשך יוכח שלדעת רמב"ם, שבהגיונו והגיונותו ייצג את דעת חז"ל בצורה נאמנה יותר מכל חכם אחר, יש להניח תפילין בחוה"מ עם ברכה.

ויש לשאול:

האם אפשר כלל לטעון שלדעת רמב"ם, חול המועד נכלל במושג יום טוב? והאם לדעתו חול המועד נחשב אף הוא לאות לענין הנחת תפילין? והאם, בכלל, תתכן אי בהירות בדבריו?

כדי לענות על שאלות אלה חייבים לזכור את הסברי רמב"ם על שיטת כתיבת משנה תורה בו באר את :

'האסור והמותר הטמא והטהור עם שאר דיני התורה: כולם בלשון ברורה ודרך קצרה, עד שתהא תורה שבעל פה כולה סדורה בפי הכול--בלא קושיא ולא פירוק, לא זה אומר בכה וזה אומר בכה, אלא דברים ברורים קרובים נכונים, על פי המשפט אשר יתבאר מכל אלו החיבורים והפירושים הנמצאים מימות רבנו הקדוש ועד עכשיו'. (הקדמה למשנה תורה)

'עד שיהיו כל הדינים גלויין לקטן ולגדול בדין כל מצוה, ובדין כל הדברים שתיקנו חכמים ונביאים: כללו של דבר, כדי שלא יהא אדם צריך לחיבור אחר בעולם בדין מדיני ישראלי. (הקדמה למשנה תורה)

'אפשר שיידעם הכול--קטן וגדול, איש ואישה, בעל לב רחב ובעל לב קצר'. (הלכות יסודי התורה ד, כ)

מדבריו אלה למדנו שכל דברי משנה תורה נכתבו :

א. **'בלשון ברורה'** - תורה שבעל פה כולה בלא קושיא ולא פירוק, לא זה אומר בכה וזה אומר בכה.

ב. **'בדרך קצרה'** - כמשמעו, אין מלים מיותרות.

ג. **'ברורים'** - שאינם משתמעים לשתי פנים.

ד. **'קרובים'** - אין צורך בהשערות רחוקות להבנתם.

ה. **'נכונים'** - שנכוונתם בדוקה היטב, אין סתירות פנימיות.

ו. **'גלויים'** - כל הדינים לקטן ולגדול בדין כל מצוה, ובדין כל הדברים שתיקנו חכמים ונביאים: אפשר שיידעם הכול - קטן וגדול, איש ואישה, בעל לב רחב ובעל לב קצר'. (יסודי תורה ד, כ)

לפיכך קרא רמב"ם שם חיבורו :

ז. **'משנה תורה'** לפי שאדם קורא בתורה שבכתב תחילה ואחר כך קורא בזה, ויודע ממנו תורה בעל פה כולה, ואינו צריך לקרות ספר אחר היניהם. (הקדמה לט)

לפי שיטת הרצאת דברים זו של רמב"ם, אין מקום לספקות בהלכות משנה תורה. ואכן, כשנתקלים במשנה תורה במקום לא מובן, או במקום ש'זה אומר בכה וזה אומר בכה', ניתן, כמעט ללא יוצא מהכלל, להראות שאין זה הנוסח המקורי של משנה תורה אלא ט"ס או 'הגהה' מוטעית.

נתבונן שוב בפרק ד הלכה י :

זמן הנחת תפילין ביום, ולא בלילה: שנאמר "מימים, ימימה" (שמות יג, ו) חוקה זו, היא מצות תפילין. וכן **שבתות וימים טובים, אינן זמן תפילין, שנאמר "והיו לך לאות" (שמות יג, ט), ושבתות וימים טובים הן עצמן אות.** ומאימתיי זמן הנחתן, משיראה את חברו בריחוק ארבע אמות ויכירהו, עד שתשקע החמה.

פעמיים חוזר רמב"ם באותה הלכה שאין זמן הנחת תפילין בשבתות וימים טובים, ולפי עקרונות כתיבת משנה תורה, פרוש הדבר ש**רק** בשבתות וימים טובים אין מניחים תפילין.

טענת האוסרים להניח תפילין שבמשמעות ימים טובים נכללים גם ימי חול המועד, לא נכונה! רמב"ם הגדיר ימים טובים בהלכה א בפרק א בהלכות יום טוב, בצורה ברורה שנובע ממנה שאין ימי חוה"מ בכלל ימים טובים :

'ששת ימים האלו שאסרן הכתוב בעשיית מלאכה שהן ראשון ושביעי של פסח וראשון ושמיני של חג הסוכות וביום חג השבועות ובאחד לחודש השביעי **הן הנקראים ימים טובים**.'

ואת ימי חול המועד, הגדיר רמב"ם בהלכות יום טוב ו, כא [כב]:

'ימים שבין ראשון ושביעי של פסח וראשון ושמיני של חג הסוכות, והם בגולה ארבעה בתוך הפסח וחמישה בתוך החג--**הן הנקראין חולו של מועד**, ונקראין **מועד**.'

נמצא שרק ששת הימים שנזכרו בפרוש, '**הן הנקראים ימים טובים**', ורק ימי חולו של מועד הם הנקראים מועד.

גם במצווה קנט בספר המצוות מגדיר רמב"ם ימים טובים, וכך נאמר שם:

...וכבר קדם לנו לשון אומרם האי שבתון עשה הוא כלומר כי כל יום אמר השם בו שבתון הוא כאילו אמר שבות או תשבות ואלו כלם הם צווים בשביתה. ושבתות ה' נקראו ימי המועדים כלם רוצה לומר ימים טובים.

וכן במצות עשה קסז כתב רמב"ם, אחר שמנה לפניו את ששת הימים הטובים: ראשון של פסח, שביעי של פסח, יום עצרת, ראשון של תשרי, ראשון של חג הסוכות ושמיני עצרת:

...ודע שזאת השביתה המוטלת עלינו בכל יום מאלו הששה ימים דינם* דין אחד ולא יוחד ליום מהם זולת אחר בשביתה זולת השביתה ההיא וכן אוכל נפש מותר לנו לעשותו בכל יום טוב ולכן יהיה דין השביתה ההוא דין אחד כולל כל יום טוב.

* ספר המצוות נכתב ערבית ותורגם, צ"ל 'דינה דין', ולא 'דינם', כי הנושא הוא השביתה, ולא הימים הטובים.

ובפרוש דן שם רמב"ם רק בימים טובים שיש בהם צו לשבות.

שמה תאמר שאפשר ללמוד מועד משבת ויום טוב בדברי הרמב"ם? בהחלט לא! כי מהסברי רמב"ם את עקרונות שיטתו כתבת משנה תורה, נובע שאין בהלכה אלא מה שכתוב בה בפרוש, כך שגם 'בעל לב קצר' יבינו לאשורו, ולא 'זה אומר בכה וזה אומר בכה'.
לכן, לו סבר רמב"ם שאין מניחין תפילין בחוה"מ, צריך היה למנות את חול המועד בכלל הימים שהם אות, ולא רק 'שבתות וימים טובים'. והיה כותב, למשל, כך:

וכן שבתות, ימים טובים וחולו של מועד, אינן זמן תפילין, שנאמר "והיו לך לאות" (שמות יג, ט), ושבתות, ימים טובים וחולו של מועד הן עצמן אות.

ומאחר שרמב"ם לא מנה את חול המועד, בין הימים שאינן זמן תפילין, ברור שמועד, לדעת רמב"ם, אינו אות לענין תפילין ולכן יש להניחן במועד.

ועוד, איך אפשר לסבור שחוה"מ הוא בכלל יום טוב, לדעת רמב"ם, כאשר בהלכות יום טוב ז, א, הוא כותב:

'חולו של מועד, אף על פי שלא נאמר בו שבתון, הואיל ונקרא מקרא קודש, והרי הוא זמן חגיגה במקדש--אסור בעשיית מלאכה, כדי שלא יהיה כשאר ימי החול שאין בהן קדושה כלל; והעושה בו מלאכה האסורה--מכין אותו מכת מרדות, מפני שאיסורו מדברי סופרים. ולא כל מלאכת עבודה אסורה בו, כיום טוב, שסוף העניין בדברים שנאסרו בו, כדי שלא יהיה כיום חול לכלל דבר. לפיכך יש מלאכות אסורות בו, ויש מלאכות מותרות בו; [ב] ואלו הן:

מכאן, שמדין תורה חול המועד הוא 'יום חול לכל דבר', ואיסור מלאכה בו 'מדברי סופרים', ואילו היתה הנחת תפילין, אסורה בו מדין תורה, לא היתה כלל אפשרות שיהיה המועד 'כיום חול לכל דבר', גם בלי איסור עשיית מלאכה מדברי סופרים!
ברור, לכן, שלדעת רמב"ם המועד חול לגבי הנחת תפילין.

גם אם נתעלם מכל הראיות הנזכרות, אי אפשר לתאר שרמב"ם סבר שאין להניח תפילין במועד, ולמרות זאת הניחו, בני ספרד, תפילין בזמנו מבלי שיש זכר לאיזה מחלוקת בנידון.

ועוד, אם אכן התנגד רשב"י בצורה כה חריפה להנחת תפילין בחוה"מ, היתכן שלא הורה כך בזמנו? ואם הורה, היתכן של נזכר דבר על כך בתלמודים ואף לא בספרות חז"ל אחרת?

הנוהים אחר ה'זוהר' פירשו את האמור בתלמוד הירודשלמי בניגוד משווע למשמעותו (2) שמותר לכתוב תפילין, לא רק לצורך הכותב, אלא גם לאחרים, הזקוקים להניחן במועד. ואם אין לכותב מה לאכול, מותר לכתוב תפילין למוכרם לאחרים, אפילו אם יניחום רק אחר המועד. וכן לגבי **ציצית שמותר לטוותה לשמוש במועד, אך לא כדי להניחה' לשמוש אחר המועד.**

ופירשו המתנגדים להנחת תפילין בחול המועד, את דברי התלמוד להפך מהאמור בו: אסרו להניח תפילין במועד! והבינו שמותר לכתוב תפילין במועד כדי להניחן 'מיד' **לאחר המועד.** האיסור להניח תפילין במועד וההיתר לכותבם כדי להניחם אחר המועד, הם סילוף מכוון של דברי חז"ל, כדי להתאימם לאמור בזוהר!

ונחלקו אף בדבריו הברורים של רמב"ם? כל זאת מפני שהאוסרים, בלהיטותם לאסור, לא שמו לב לכללים שהקדים רמב"ם על דרך כתיבתו, וחפשו בדבריו משמעויות שאינן משתמעות מהם. אין בדברי רמב"ם, אלא מה שכתוב בהם בברור, בלא פלפול כל שהוא, **'בלא קושיה ולא פירוק, לא זה אומר בכה וזה אומר בכה, אלא דברים ברורים קרובים נכונים'**, שגם **'בעל לב קצר'** יבינם היטב.

מכל האמור הוכח שדעת חז"ל המובאת על ידי רמב"ם שמצוות התורה להניח תפילין כל יום, פרט לשבתות וששת הימים הטובים. ולמרות שעוד לפני רמב"ם היו שהבינו שאין להניח תפילין בחול המועד ואף פסקו כך הרבה מהאחרונים לרבות הבית יוסף, אין ספק שרמב"ם עלה על כולם ביושר חשיבתו ועומק הבנתו. את אשר הבין מהתלמוד ויתר כתבי חז"ל, הביא בצורה בהירה ביותר ובסדר הגיוני מרשים במשנה תורה.

לכן אם יש לבחור בין דעת רמב"ם, בפרוש דברי חז"ל, לבין דעת החולקים עליו, ברור שדעתו עדיפה, שהרי נקל להוכיח שעלה **בהגיונו ובהגיונותו**, על כל החולקים עליו לאין שעור.

ומה הביא לאיסור הנחת תפילין, למרות דברי חז"ל הברורים שהובאו על ידי רמב"ם, במשנה תורה? כדי להבין זאת חשוב להדגיש שוב, כפי שמציין הכסף משנה, שהאוסרים הנחת תפילין בחוה"מ **התבססו בעקב על הזהר**, אשר גם אם היה כולו אמת, אין לפסוק לפי תורת הסוד, אלא לפי הקבלה **ההלכתית.**

אפילו אלה שבאו לבטל הנחת תפילין ע"ס הזהר, הודו שמסורת בידיהם להניח תפילין בחוה"מ. כך הובנו דברי חז"ל בתלמוד ובמשך דורות הגאונים על ידי גודלי ישראל, חוץ מבודדים כמו בעל ההלכות גדולות שיש לתהות על שקול דעתו בכלל(4). ורק עם 'גלוי' הזהר הוכרעה הכף לאסור. אך, איך העזו לבטל מצות עשה על סמך דברי קבלה מיסטית בספר שנתגלה על ידי יחיד, המלא דעות נוגדות את מסורת ישראל ואת עקרי האמונה (3) ועם כל זאת לראות בו ספר קדוש?

נראה שכאשר אדם רוצה לטעות, ימצא צידוק להאמין בכל אשר יחפוץ כמו ספר הזהר, וגם הדברים הברורים ביותר יפורשו על ידו בעוות התואם את רצונו. דוגמה לכך מביא רמב"ם בפתח אגרת תחית המתים:

'כאשר כוון אדון הנביאים להודיענו בדבר ה' יתברך, שהוא אחד ואין שני לו, ולהסיר מנפשותינו הדעות הנפסדות אשר האמינו המישניים (דואליסטים) - אמר, מבאר לזאת הפינה, : 'שמע ישראל יי אלוהינו יי אחד'. **והביאו ראיה מזה הפסוק על האל שהוא שלושה**, ואמרו: אמר ה' ואמר אלהינו ואמר ה' הרי שלושה שמות.
ואמר אח"כ 'אחד' ראיה שהם שלושה והשלושה אחד, וחלילה לאל! (הסוגרים שלי, א. לוי)

כפי שנמצאו 'מפרשים' את פסוק שמע ישראל כהוכחה לאמונת השילוש, כך נמצאו כאלה ש'הכשירו' את כל הנוגד ליהדות בזהר(4), כאילו הוא חוכמת נסתר נשגבה.

נראה שרמב"ם התכוון בטוענים 'שהם שלושה והשלושה אחד' לנוצרים, אך יתכן שכבר בזמנו היו מאמיני שילוש גם בין המקובלים כפי שאנו מוצאים בכתבי התקופה. ואם כך לגבי מה שהכתיב ה' למשה, קל וחומר לגבי מה שכתב רמב"ם הן במשנה תורה והן במורה נבוכים. את רמב"ם יבינו לאשורו רק מבקשי אמת ללא השפעות זרות.

נהוגים עוד הרבה פסקים בנגוד לקבלה **ההלכתית** שהיא הקבלה בעיקרי התורה כולה, דור אחר דור עד משה רבנו עליו השלום' (הקדמה למשנה תורה). על המסתמכים על הקבלה המיסתית במקום על הקבלה ההלכתית, אמר הרמב"ם:

'אלו הזדים שמורים מהעולה על רוחם לא מהקבלה' (ההלכתית כנ"ל) (פרה א, יד).

המהר"ל כתב בספרו נתיבות עולם, בנתיב העבודה פרק יב, שקבלת הלכה 'מהקבלה' בניגוד לתלמוד, **אופינית למי 'אשר אינם בעלי תורה'**. אולם הרבנים, שהיו תלויים בצבור, כי **'כל רב קנה אדון לעצמו'**, כדברי המהר"ל בספרו דרך החיים, נאלצו לקבל את 'פסקי' הקבלה שנותני לחמם האמינו בה.

לסיום נזכיר את דבריו על חשיבות מצות הנחת תפילין בהלכות תפילין ד, כו :

אף על פי שמצותן ללבושן כל היום, בשעת תפילה יותר מן הכול: אמרו חכמים, **כל הקורא קרית שמע בלא תפילין, כאילו מעיד עדות שקר בעצמו; וכל שאינו מניח תפילין, עובר בשמונה עשה--** שהרי בארבע הפרשיות ציווה על תפילין של ראש, ועל תפילין של יד. **וכל הרגיל בתפילין, מאריך ימים, שנאמר "אדוניי, עליהם יחיו" (ישעיהו לח, טז).**

ועוד על החשיבות המיוחדת של מצוות תפילין אפשר ללמוד מהלכות ממרים פרק ד הלכה ג :

ב...וכן כל כיוצא בזה. צריכין לבדוק ולחקור אם הייתה מחלוקת זו מביאה לידי דבר זה, ודבר זה מביא לידי דבר שני, אפילו אחר מאה דברים, אם יבוא בסוף לדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת--בין שהיה הזקן מקל והן מחמירין, בין שהיה הוא מחמיר והן מקילין--חייב.

ג ואם לא תביא המחלוקת לידי כך, הרי זה פטור--**חוץ ממצות תפילין בלבד**. כיצד, הורה להוסיף טוטפת חמישית בתפילין, ויעשנה חמש טוטפות--הרי זה חייב: והוא שיעשה בתחילה ארבעה בתים כהלכתן, ויביא חמישית וידבק בחיצון--שהבית החיצון שאינו רואה את האוויר תמיד, פסול. **וחיוב זקן ממרה על דבר זה, הלכה מפי הקבלה**. אבל אם נחלקו בשאר מצוות, כגון שחלק בדבר מדברי לולב או ציצית או שופר, זה אומר פסול וזה אומר כשר, זה אומר יצא ידי חובתו וזה אומר לא יצא, זה אומר טהור וזה אומר שני לטומאה--הרי זה פטור מן המיתה; וכן כל כיוצא בזה.

לסיכום, דעת רמב"ם בפירושו למשנה ובמשנה תורה שיש להניח תפילין **בכל יום פרט לשבתות ושבת** **הימים הטובים**, מבוססת על דברי התלמוד הברורים. ואם יטען מי שהוא שכיום יש לפסוק כפי שהבית יוסף הבין את התלמוד, כי הוא אחרון, או בגלל האמור בזוהר, אין לקבל זאת, כי אין לפסוק הלכה לפי הזוהר בניגוד לתלמוד, גם לו נכתב על ידי רבי שמעון בר יוחי. זה ספר מאוחר, שיש בו דעות הנוגדות את עיקרי היהדות(3).

הגישה ההלכתית הנכונה היא כפי שכתב רמב"ם בהקדמתו למשנה תורה :

וכן אם לימד אחד מהגאונים שדרך המשפט כך הוא, ונתבאר לבית דין אחר שעמד אחריו שאין זה דרך המשפט הכתוב בתלמוד--**אין שומעין לראשון, אלא למי שהדעת נוטה לדבריו, בין ראשון, בין אחרון**.

רמב"ם עלה לאין ערוך על כל החולקים עליו מאז ועד היום, בעמקות חשיבתו שבאה לידי בטוי מובהק בידיעותיו במתימטיקה ואסטרונומיה בהן הגיע להישגים הרבה מעבר לידע של כל בני זמנו, ועד היום לא מובן כיצד הגיע להישגים אלה. וכידוע ידיעתו בחוכמת התורה ועומק הבנתו היו אף הם מעל ומעבר לכל מי שהיה בזמנו ואחריו. ובמיוחד יש לציין את **יושרו הבלתי מתפשר באשר לקיום כל דיני התלמוד**, גם כשחלקו עליו רוב גדולי התורה, למשל באיסור לעשות את התורה קרדום לחפור בו, כלומר להנות מדברי תורה בעולם הזה, בו חלקו עליו, לנוחיותם, 'רוב גדולי התורה ואולי אף כולם' אך ההגיונות, ההגיון ודברי ימי עמנו הוכיחו שצדק!

יש לקבל את דברי חז"ל ודוברם הנאמן רמב"ם, **שמצוות הנחת תפילין חלה גם על ימי חול המועד!**

(1) ואסור לכתוב במועד, אפילו ספרים תפילין ומזוזות. ואין מגיחין אפילו אות אחת בספר העזרה, מפני שזו מלאכה שאינה לצורך המועד. אבל כותב הוא אדם תפילין ומזוזה לעצמו, וטווה תכלת לבגדו. ואם אין לו מה יאכל, כותב ומוכר לאחרים כדי פרנסתו. (הלכות יום טוב ז, יג)

(2) ירושלמי מועד קטן דף יב, ב פרק ג הלכה ד :

חד בר נש אובד תפילוי במועדא. אתא לגבי ר' חננאל ושלחיה לגבי ר' אבא בר נתן. א"ל הב לי תפילך וזיל כתוב לך. א"ל רב איזיל כתוב ליה. מתניתא פליגא על רב: כותב הוא אדם תפילין ומזוזה לעצמו, הא לאחר לא פתר לה בכותב להניח. וטוה על יריכו תכלת לציציתו. רב יהודה בשם שמואל ר' אבהו בשם ר"י: טוה ואפילו בפלך. רב אמר: טוה בפלך בין לו בין לאחר. מתניתא פליגא על רב, וטוה על יריכו תכלת לציציתו הא לאחר לא פתר לה בטוה להניח:

לדעת הירושלמי האיסור לכתוב תפילין במועד ולטוות תכלת במועד לציציתו הוא רק אם נכתבו או נטו להניחם שימוש לאחר המועד.

(3) יש עוררים רבים על אמינות ספר הזהר.

יש טיעונים כבדי משקל שספר הזהר, הנמצא בידינו, זמנו הרבה אחרי תקופת רשב"י, אזכיר כמה מהם: ר' שמעון בר יוחי היה תנא, שפת התנאים היתה עברית, יתר מזה: שפת הזהר היא ארמית מאוחרת מאות שנים אחרי תקופת רשב"י. נזכרים בזהר שמות אמוראים שחיו הרבה אחרי רשב"י, נזכר בזהר הניקוד אשר הופיע מאות שנים אחרי רשב"י, יש בו ניבים ספרדיים של הארץ שבה 'נתגלה', ובעשור האחרון, תש"ן-פורסמו ראיות נוספות למקורו של הזהר בימי הביניים. נראה, לכן, שהוא אוסף כתבי קבלה, שמקורם הולך ומתברר, ביניהם יש גם דברים חשובים. על כך עמד, בזמנו, גם ר' יעקב עמדין (יעב"ץ) בספרו 'מטפחת ספרים' וכתב שאין ספק שספר הזהר לא נכתב ע"י רשב"י, אלא כשלוש מאות שנה אחריו, וכי נוספו בו חלקים מזויפים כמו הרעיא מהימנא ו'המדרש הנעלם שזיפו נכר מתוכו'. זו היתה גם דעת אחרים, לפני היעב"ץ, ושל רבים אחריו.

החת"ם סופר כתב על ספר מטפחת ספרים (ח"ו סימן נ"ט): "הנה נמצא בשכונתך ספר מטפחת ספרים למהריעב"ץ תמצא שם שדבר גדול דבר הנביא", ובספרו זכרון למושה הוסיף החת"ם סופר: 'ערבים עלי דברי דודים שבספר מטפחת ספרים מהגאון יעב"ץ, ממענות הבר יוחאי". (הכוונה לספר 'בר יוחאי' לר"מ קוניץ, שמשגי על דברי היעב"ץ בספר מטפחת ספרים, אך השגותיו חסרות ערך).

יתכן שדי ליאון, אשר 'גילה', לדבריו, את הזהר, הוא שערך אותו והציגו ככתבי רשב"י. העם הנוהה אחר מיסטיקה קבל את הדברים והרבנים שהיו ועודם תלויים בצבור, גם אם רצו להתנגד, לא העיזו, פרט לבודדים, למשל המהריעב"ץ שהתפרנס מהיותו בעל בית דפוס, אך גם אותו רדפו.

וכאמור בימינו נצטברו הוכחות נוספות וחוקרים רציניים ויראי שמיים משוכנעים שספר הזהר נכתב בימי הביניים ויוחס לרשב"י. על תוכנו יש עוררים גדולים. לאחר 'תגליתו' של הזהר, בוטלו הלכות, ונקבעו הלכות על פיו נגד פסקי חז"ל ונגד דבורם הרמב"ם, ונראה שזאת היתה מטרת מחבריו.

באותה תקופה, עוד לפני ש'נתגלה' ספר 'הזהר', 'נתגלה' ספר 'הבהיר'. מענין הדמיון בשמות בין ספרים אלה: 'בהיר' ו'זהר'. ספר הבהיר יוחס לרבי נחוניא בן הקנה, ובשני ספרים אלה ודומיהם, יש סטיה מאמונה באל אחד, ראה בהמשך.

וכך נכתב בזמנו על המקובלים בכלל ועל מחברי 'ספר הבהיר', שמחבריו יחסוהו לר' נחוניא בן הקנה, בספר מלחמת מצוה (חלק ד פרק ו) לרבי מאיר ברבי שמעון המעילי, שנכתב בספרד בטרם 'נתגלה' הזהר:

אומרים (הכוונה למחברי ספר הבהיר והנוהים אחריהם) בשקול דעת סכלותם שכל מי שנקרא ראשון ואחרון יש לו ראשית ואחרית, וכתוב "אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים" (ישעיה מד, ו), כך מצאנו באחד מספרי טעותם שקראו שמו בהיר. וכך שמעו מקצת מחכמינו מפיהם. ואמרו להתפלל ביום לאל אחד נברא, בלילה לאל אחר למעלה ממנו אבל הוא נברא כמוהו, ובימי הקדש לאחר, ובעשרת ימי תשובה הרבו מבוכה ושובה להתפלל לאחד (ובעשרת ימי תשובה הרבה ימי מבוכה ושובה להתפלל לאחד) נברא ולאחרים למטה ממנו, בשאר ימות השנה עשו בתפלה חלוקות כמוג דעתם אשר חסר / והיו דראון לכל בשר / תולעת סכלותם לא תמות ואש פתיונם לא תכבה / כי אוי לאלהות הרבה / ואמרו בחסרון דעתם כי כולם דבוקים זה עם זה והכל אחד. (הציטוט הוא לפי הדפסה מכתב היד עם הטעויות והסוגריים)

ואלה דברי הר' יחיה בן שלמה אלקאפח, סבו של רב יוסף קאפח זצ"ל, בספרו מלחמות ה', על ספר הזהר:

...הפילוסוף נביא השקר מחבר הזהר אשר אסף בחופניו דעות הפלוסופיא הקדומה עובדי האלילים תמונות וכוחות נעלמים אשר בדו מלבם. ומחבר הזהר תפס דעותיהם וחשב להכניסם באמונת תורתנו הקדושה, וקרא את שמו בשם רשב"י התנא בשקר ואמר שנגלה לו הקב"ה הנקרא אצלו עתיקא קדישא וגילה לו רזין טמירין ותלה נבואתו ורעיונותיו ברשב"י התנא ע"ה. ועשה חבורו הזהר ואמר שהעליונים הסכימו לחבורו ולפי שראה הפילוסוף הזה כי המשנה ושני התלמודים ומדרשי חז"ל עומדים נגדו באמונת אחדותו ית', לכן חשב לפסלן ובוזה ולעג להם ולכל העוסקים בהם, וכינה אותם בשמות של זלזול ופחיתות, כאשר יראה המעיין בפנים! והבטיח שלא יזכר ישראל לגאולה עד אשר ישובו מדרכם לעסוק במשנה ובתלמוד. רק יעסקו בתורתו החדשה המלאה תמונות ופרצופים בעלי מפלצות וזווגים שונים... והאמינו למחבר הזהר אשר כינה את עצמו בשם רשב"י התנא כדי לתלות נבואתו השקריות בשמו של התנא, ודבר סרה על ה' אלהינו שמגלה לו בבית מדרשו עתיקא קדישא וגילה לו סודות נעלמים וכוחות נעלמות (זהר בראשית כ"ב) כי הבורא הוא אליל שנקרא אבא שהיה מצוה לזוגתו האלילה אימא והיא עושה כל אשר יאמר אליה חוץ מבריאת אדם הראשון שהיא אימא שאמרה ועשתה את אדם הראשון שלא ברצון אבא ובפרשת בלק דף קצ"א מיחס עבודתו ותפלותיו לאל זר קצר אפים (זעיר אנפין) אשר לא עשה את השמים ואת הארץ. וקורא הוא לעצבים הללו בשם ה' אלוהינו... (מתוך ההקדמה לספר מלחמות ה')

(4) ספר הלכות גדולות נתקבל בעם למרות שבמנין מצוות התורה שבו יש חוסר הגיון בולט ונמשכו אחריו רבים, וכך כותב הרמב"ם בהקדמתו לספר המצוות:

...במה שמונין מן המצוות הנה נשתבשו בו רבים בענינים לא אוכל לספר גודל גנותם. כי כל מי שהשתדל למנותן או לחבר ספר בדבר מהכוונה הזאת נמשכו כולם אחר בעל הלכות גדולות ולא נטו מכוונתו במספרם כי אם נטיה קטנה, כאילו השכלים עמדו אצל מאמר האיש הזה. עד שבעל ספר המצוות המפורסם ראיתי שהרגיש על חלק קטן משבושי בעל הלכות גדולות...ומה שהרחיק הוא, רחוק, אבל הביא יותר רחוק ממנו ונמשך אחריו במה שהוא יותר מגונה..

הרמב"ם מביא בשורש הראשון דוגמא לחוסר הגיון במנין המצוות, את מנית קריאת מגילה והדלקת נר חנוכה כמצוות מהתורה והן מצוות שקבעו חכמים בבית שני. וכותב רמב"ם בהמשך:

ומה שיראה לי שהביאם אל זה, היותנו מברכין על אלה הדברים 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו על מקרא מגילה ולהדליק נר חנוכה'... ושאלת התלמוד: 'היכן צונו?' ואמרו מ'לא תסור'. ואם מטעם זה מנו אותם הנה ראוי שימנו כל דבר שהוא מדרבנן, כי כל מה שאמרו חכמים לעשותו וכל מה שהזהירו ממנו כבר צוה משה רבינו ע"ה בסיני שצונו לקיימו, והוא אומרו 'על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה' והזהירו יתברך מעבור בדבר מכל מה שתקנו אותו או גזרו ואמר 'לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין או שמאל'. ואם ימנה כל מה שהוא מדרבנן בכלל תרי"ג מצוות מפני שהוא נכנס תחת אומרו 'לא תסור', מפני מה מנו בפרט אלו ולא מנו זולתם? וכמו שמנו נר חנוכה ומקרא מגילה היה להם למנות נטילת ידים ומצוות עירוב הנה אנחנו מברכים אשר קדשנו במצוותיו וצונו על נטילת ידים ועל מצוות עירוב כמו שנברך על מקרא מגילה ונר חנוכה?! והכל מדרבנן... וכבר התברר שכל מה שתקנו הנביאים ע"ה, שעמדו אחר משה רבנו, הוא גם כן מדרבנן... וחיובן משום שנאמר 'ולא תסור מן הדבר'...

לאור דברי רמב"ם הטעונים בספר הלכות גדולות לקויים מאד מבחינה הגיונית. והמיחסים משקל לשקולי אדם שהוכח ששיקוליו אינם הגיוניים, ולקבל דעתו שאין להניח תפילין במועד, הם עצמם חסרי הגיון ומקבלים דברים 'כתובים', למרות שברור שהם בלתי קבילים. והדבר מעיד על מקבליהם ש'כאילו השכלים עמדו אצל מאמר האיש הזה'. אך אם עמדו, המסתמכים על הלכות גדולות, על חולשת טיעוני מחברן, ולמרות זאת ציטטוהו, להגנת 'הדעה' האוסרת הנחת תפילין בחוה"מ, לא נהגו לפי מידת האמת שהיא חותמו של הקב"ה.

(5) ה'כללי' 'הלכה כבתראי' המקובל כיום, נזכר כבר בימי הגאונים, אבל לא התקבל על ידם. כלל זה התקבל ויושם בעיקר על ידי חכמי אשכנז בימות הביניים, אך אינו הגיוני ואינו הוגן, היו ויש עליו עוררים.

הכלל נשען על דימוי שניסח הפילוסוף ברנארד משארטר במאה השתים עשרה, לפיו הקודמים לו היו ענקי רוח וראו למרחק, אך בני דורו, אף שננסים הם וראייתם רק מקרוב, כיוון שהיתה לפניהם מורשת אותם ענקים, היו בבחינת 'רכובים' על כתפי הענקים' ולכן ראו מעט מהלאה להם. (בספר 'הלכה, מנהג ומציאות באשכנז 1100-1350', בפרק 'הלכתא כבתראי', עמ' 71-70)

אך המשל הזה תקף רק במדעים המדויקים שבהם מצטבר מידע חדש כל הזמן. במדע הפיסיקה, כשמגלה המחקר מידע חדש, שאינו מוסבר על ידי התאוריות הקיימות, מחפשים תאוריות **מקיפות יותר** שבהן יכלל גם המידע החדש, תאוריות אלה **לא רק מקיפות יותר אלא, לרוב, גם מדויקות יותר**.

למשל תורת המכניקה שפיתח ניוטון שאיפשרה לחשב, בדיוק מרשים, את תנועות כוכבי הלכת, לא הצליחה לחשב, בדיוק סביר, את תנועות חלקיקי האטום. תורת היחסיות של איינשטיין, שבאה **אחריה**, הגיעה לחישוב מדויק של תנועת חלקיקי האטום ואף לתיאור מדויק יותר של תנועות כוכבי הלכת. לו חי ניוטון היום, היה מקבל את תורת היחסיות כעדיפה על תורתו, כי היא מאפשרת לחשב את תנועת חלקיקי האטום ואת תנועת כוכבי הלכת, בדיוק רב יותר, מתורתו. במקרה כזה אין מקום למחלוקת, ויקבל כל אדם ישר ו"בעל אמונה ורצון לדעת האמת ואינו מטעה את עצמו **ובתנאי שכבר הכשיר עצמו שנים רבות באותם הלימודים המכשירים את האדם** עד שהשיג מהם ידיעה חשובה... (רמב"ם על משנה ז בפרק ב במסכת ראש השנה), את הממצאים החדשים היותר מדויקים.

לגבי מדעים מדויקים, שממצאיהם מתווספים כל יום, חיוני לנהוג 'כבתראי'. אבל בלימוד התורה, שם כל הנתונים **הבסיסיים** ידועים ובלתי משתנים, אותם נתונים שהיו לפני קדמאי הם הנתונים שיש לבתראי, **רק אמונה ורצון לדעת את האמת בלא הטעיה עצמית, עם הכשרה נאותה ועומק ודיוק החשיבה, הם הקובעים מי יפיק את המסקנה הנכונה מהנתונים**.